

A modern finn próza (1945-től napjainkig)

GERE ZSOLT

A finn irodalmat Európában, s ezen belül Magyarországon is sokáig a népköltéssel, főleg a Kalevalával tették egyenlővé, írták le, a világirodalomba való beérkezés jóval rögzösbnek bizonyult, mint más, valóban nagyobb hagyománnyal rendelkező nemzetek esetében. Persze, ebben a nyelvi korlátok, a műfordítók hiánya is közrejátszott. Különösen igazak a föntiek a prózára, amely a líránál hagyományosan is későbbi forma. Mára ez megváltozott: irodalmi díjak, fordítások, a teljes finn irodalmat átfogó tanulmányok jelzik e tényt.

A finn népábrázolás hagyományának vonalán helyezkedik el FRANS EEMIL SILLANPAA (1888–1964), akinek munkássága még a II. világháború előtt kezdődik, legjelentősebb művét is ekkor írja. Sokan az elszegényedett gazdálkodócsaládból származó íróként tartják a „finn imago, a sajátos finn psziche” első hiteles megszólaltatójának, akiben „teljessé lett az idő, hangja a legszebb és a legegényibb”. A Napsugaras élet (1916) és a Jámor szegénység (1919) című regényekkel kezdi pályáját, majd 1931-ben készül el a Nuorena nukkunt (magyarul Silja), amelyért irodalmi Nobel-díjat kapott. Egy tiszta, fiatal cseléd lány történetét beszéli el erős költőiséggel átszőtt hangon. Itt is alkalmazza a szerző azt a módszert, hogy a cselekményt jóval a főhős, Silja születése előtt kezdi, így érzékeltetve azt, hogy a regény valójában nemzedékek, jelképesen egy társadalmi osztály, a parasztság tragikus története is. Humánus, az embereket megkülönböztetés nélkül figyelő tekintet érződik a regény kiragadott soraiból: „Az ilyen egyszerű családok eltűnéséről nem szokott senki tudomást venni, pedig pusztulásukban ugyanazok a tragikus vonások ismétlődnek meg, mint a magasabbrendű családok kihalásában.” Kései korszakában fáradtság, kételkedés jellemzi műveinek világképét, Augustus című regénye pedig a félresikerült írói élet utolsó napját mutatják be. Aligha tévedés a világháború múlni nem akaró emlékéit érezni a sorok között, ami majd a következő írónemzedéknek is alapélménye lesz.

A két világháború közötti finn irodalomra jellemző népábrázolás tradícióját folytatja WILKUNA, TALVIO, LINNANKIVSKI és MAIJU LASSILA elbeszélő művészeite is.

A korszak másik jellemző irányzata a „fáklavivők” (Kai LAITINEN kif.) prózája, akiknek stílus-esszményét a líra is befolyásolta, sok közöttük az esszéíró, a költő. A fáklavivők nemzedékéből kiemelkedik az egyik legnépszerűbb finn író, MIKA WALTARI (1908–1979). Húszéves, amikor első regénye megjelenik, sokak, természetesen főleg a fiatalok életérzését is megfogalmazva benne: melankólia és ifjonti komolyság összeszöve a kor dzsesszímádatával (A nagy illúzió, 1928.). A háború után WALTARI a múltba fordul, főleg történelmi regényeket ír, ezek közül világszerte ismert az ókori Egyiptomban játszódó Színuhe (1954). A nagy történelmi tabló alakjaiban a kutatók egy része a középosztály reményvesztését, csalódottságát véli felfedezni. A dekadens, hanyatló, virágkorukon túljutott birodalmakat mintha egy kimerült polgári kultúrával hozná párhuzamba WALTARI. A színhelyek is pesszimizmust sugallnak, különösen az egyiptomi királyi udvar. A regény főhőse egy orvos, aki bármilyen társadalmi rendszert — ha vonakodva is — kiszolgál. Érdemes összevetni a regényt egy másik, szintén XX. századi művel, amelynek hatása érezhető: THOMAS MANN József és testvérei című tetralógiájával. Egyiptom mindkettőjüknél civilizált, túlságosan is kifinomult ország. THOMAS MANNÁL azonban József és a zsidók az életerőt jelentik, WALTARINÁL pedig Színuhe egy rezignált értelmiségi. WALTARI is megpróbál ösképeket, archetipusokat megfogalmazni Színuhe és Kaptah párosával. A művet kétségkívül áthatja egy pesszimista történelemfilozófia. Az erős népábrázoló hagyománnyal szemben WALTARINÁL a polgári—városi színtér és életérzés is megjelenik a finn prózában. A kritika sokra értékeli WALTARI kisregényeit, novelláit, színműveit is.

A 40-es évek végének, az 50-es évek elejének alaphangulatát a háború határozta meg, annak emléke élt tovább. „Tizenhat éves voltam, amikor véget ért a háború. Lelkileg a mi korosztályunkat is katonának nevelték” — írja VEIJS MERI A maniakától című regényéhez ajánlásul. Sokáig csak a műfordítás adott

lehetőséget a megszólalásra. A háborús irodalomból értékével és hitelességével VAINO LINNA *Az ismeretlen katona* (1954) című munkája emelkedett ki és kavart vitákat Finnországban. LINNA nem szépített meg semmit, nyíltan mert beszélni, katonája „a hősiesség, a haza és más efféle magasztos értékekre fittyet hányt, a kapott parancsokat azért szájjáratva és fogsikorgatva is, de végrehajtotta”. A mű alap gondolata KIRIT idézi: az egyszerű ember is nagyon fontos ezen a világon.

A hagyományos prózai formák felbontásában, a modern szemlélet megteremtésében a fent említett VEIJS MERI (1928—) volt az úttörő. A manilakötél három évvel *Az ismeretlen katona* után jelent meg, s szintén a háborús irodalomhoz tartozik. A különbség mégis döntő: MERI már nem nemzeti, hanem emberi szempontokat vesz figyelembe. A háború idején található egyetlen használati tárgy a manilakötél, amit Keppila feleségének akar hazavinni, hogy szárítókötetet készítsen belőle, végül azonban a tárgy groteszk jelképpé válik. A szabadságos katonák vonatán viszi Keppila derekára erősítve a kötelet, miközben az egyik szemben ülő katona egy történetet mesél, ami a regényvilágban az olvasó előtt egyértelműen Keppiláról szól: egy koma, aki fejjel zuhan előre a derekára szorított kötélről. Az utazás, a történetek folytatódhatnak tovább, számos háborzongató anekdota világítja meg a katonasors értelmetlenségét, fonákságát, az emberek irányvesztettségét. A törzsörmeister száraz, mindenféle érzelmet mellőző betételesbeszélése pedig az elgépiesedést, a „mérnöki konstrukcióvá” degradálódó gyilkolást mondja el: „Puskával nem könnyű mozgó embert eltalálni. A célzás átírnyítása legalább négy másodpercet vesz igénybe, ennyi idő telik el, míg ismét befogja a célpontot. Négy másodperc alatt Owens negyven métert futott.” Mintha egy játékautomata használati utasítását olvasnánk a futó célpont elleni teendőkről. MERI írói módszeréhez tartozik az események halmozása, de az értelmezés már nem. Az olvasóra bízva? Vagy az elmondottakra sehol nincs válasz? Az események és történések szeszélyességén alapuló világkép MERI más, nem háborús témájú regényeit is jellemzi. Ezek közül a Tükörbe rajzolt nő című művet lehetne említeni. A mű szerelem és halál, múlt és jelen, hagyomány és modernség összeütközését ábrázolja, erős szállal reflektálva a művészet, az íróság mibenlétére is. A szerkezet korábbi regényére emlékeztet: sovány főcselekmény, számos mellékfigura, akik történeteket beszélnek el.

ANTTI HYRY (1931—) írói világát már nem érintette olyan élesen a háború, mint LINNÁÉT vagy MERIÉT; ha motívumként meg is jelenik, nem játszik központi szerepet. Annál inkább a gyerekkor, saját életének elemei. Regényeinek címei is ezt sugallják: *Otthon* (1960.), *Elemi iskola* (1965.), *Apa és fia* (1971.). A gyerekkor világában az unalom, a megszokottság, a távollatlanság ismeretlen, ami a felnőtt, különösen eredeti környezetükből (HYRYNÉL ez a falu) kiszakadt embereket jellemzi. Műveiben tárgyyszerűen pontos leírásokat ad, a kézzelfogható valóság, az alapigazságok dominálnak. Egy interjúban ő maga ad fogódzót az olvasónak: „A valóság az, amely felé magam is török. Biztos vagyok benne, hogy minden, ami történik, teljes értékű, csak mi nem érezzük annak.”

Közeledve a jelenhez egyre több név, szerző sorakozik föl, műveik értékét, illetve azt, hogy fennmaradnak-e, egyelőre nehéz megítélni.

JUHANI PELTONEN mindenképpen a mai finn irodalom élvonalába tartozik. 1941-ben született Helsinkiben, verset, regényt, drámát, elbeszélést egyaránt ír. Magyarra GOMBÁR ENDRE fordította a műveket, ő azonban nehezen elemezhetőnek tartja őket. „Gáttalanul áradó fantázia, szeszélyes asszociációk, olykor rejtélyes jelképrendszer” — mondja PELTONEN műveiről. A Solomo és Ursula két fiatal szerelmes történetét dolgozza föl, hűen ábrázolva a modern kort. Solomo és Ursula életfelfogása a „hippieideológiához” áll közel, s ők igazából antihősök egy jóléti társadalom nem kevésbé életunt díszletei között. Ezek a díszletek épp a két szerelmes tragikomikumba hajló sorsán keresztül szemlélve válnak nyilvánvalóvá, s PELTONEN fő célja ennek a megmutatása. Emellett „hőseit” sem kíméli, az egyén hiányosságait, az emberi gyarlóságot is tollhegyre tűzi. Bukásuk nemcsak a társadalmon, de rajtuk is múlik. Solomo halálos balesete és a terhes Ursula öngyilkossága logikus befejezése a történetnek. A két fiatal történetét nyomasztó víziókkal, álmokkal átszőtt epizódok tartkítják. PELTONEN stílusdörekvései különösen a *Vadászat karácsonykor* című kisregényben vezetnek át bennünket a 70-es évek írói gondolkodásmódjához, a szerzőknek magáról az irodalomról, az „elbeszélhetőségről” vallott felfogásukhoz.

Talán egy — esztétikailag kevésbé jelentős, de az új szemléletet kiválóan tükröző — művön lehetne ezt bemutatni. PEKKA KEJSNEN *Kis nőcskék* című elbeszéléseről van szó. KEJSNEN 1941-ben született, s főleg formai újításokkal, stíluskísérletekkel foglalkozik sokat. A *Kis nőcskék* című elbeszélésben a szerző számtalan eszközzel töri meg a történetet, az író—elbeszélő helyzetéről is számot ad a műben: az egyszerre

tartalmazza egy regény megírását (ezt is fikciónak kell fölfignunk) és magát a történetet, amit elbeszél. Ennek bizonyítására idézzük az egyik, talán „legszélsőségesebb” sort: „Últünk a stégen, s néztük a Holdat. (Nyáron ez idő tájt nincs hold. A szedő megjegyzése.)” A szöveg folyamatosan tudatosítja az olvasóban, hogy irodalmat olvas, szöveget, fikciót, nem pedig egy valóban megtörtént esemény krónikáját. Az öntükrözés megakadályozza a „történet” hagyományos értelmezését, új olvasói módszer elsajátítását követeli meg. Máskor az író—elbeszélő közli, hogy nőismerőseitől kért tanácsot, hiteles-e az általa ábrázolt nőalak, s hogyan folytassa a regényt. KAJSNEN stílusához tartozik ezenkívül a fölkellett illúzió azonnali lerombolása, valóságíró, hogy azért is építi föl korábban magát a történetet, hogy közölhesse: előbb szentimentális részeket volt kedve írni. Az erősen erotikus jelenetek is minden pátozst nélkülöznek.

KEJSNEN műveiben egy új életérzés megjelenését s annak irodalmi ábrázolását látom. Teljesen modern, a világirodalmi változásokra frissen reagáló szemlélet ez.

Utolsónak PENTTI SAARIKOVSKI (1937—) nevét kell megemlíteni, aki beatversekkel jelentkezett, s regényeiben is hasonló életérzést rögzít.

Dolgozatomban a finn irodalom legjelentősebb prózaíróiról igyekeztem áttekintést adni, kerülve az adatszerűséget.

Azt, hogy hitelesebb képet adhassak az írókról, két dolog nehezítette: kevés a magyarra fordított, a legutóbbi évtized termését bemutató kötet, antológia; másrészt a válogatásokban érződik az ideológiai cenzúra hatása, mércéje. KEJSNEN részletesebben elemzett elbeszélése a példa arra, hogy jelen van egy új, lemondásával hitelessé vált világgkép is a finn irodalomban.

Felhasznált irodalom:

1. KAI LAITINEN: A finn irodalom története (Gondolat, Bp., 1981.)
2. SZÁSZ LEVENTE: Északi csillagok alatt (A finn irodalom ajánló bibliográfiája) (Bp., 1964.)
3. SZÁSZ LEVENTE: „Jelet rakj az úton végig” (A finnek irodalma) (Pécs, 1976.)
4. A fiúk téli kalandozása (Mai finn kisregények) (Bp., 1973.)
5. VEIJS MERI: Manilakötél, Tükörbe rajzolt nő (ford., utószó: Gombár Endre) (Európa, Bp., 1981.)
6. JUHANI PELTONEN: Solomo és Ursula, Vadászat karácsonykor (ford., utószó: Gombár Endre) (Európa, Bp., 1981.)
7. F. E. SILLANPAA: Silja. Egy régi családfa utolsó hajtása (ford.: N. Sebestyén Irén, utószó: Képes Géza) (Magyar Helikon, Bp., 1965.)
8. MIKA WALTARI: Színuhe (Európa, Bp., 1985.)
9. VAINÖ LINNA: Az ismeretlen katona (Magvető, Bp., 1982.)
10. Télidő havazás előtt (Modern finn elbeszélők) (Európa, Bp., 1987.)
11. A boldogtalan konzervatív (Mai finn elbeszélők) (Európa, Bp., 1968.)